

Tornionlaakso 10 000 vuotta Jääkaudesta kaupungin perustamiseen

*Wanhan Tornion tunnelma on aistittavissa parhaiten
Rantakadun säilyneiden puutalokortteleiden alueella*

Jää väistyy

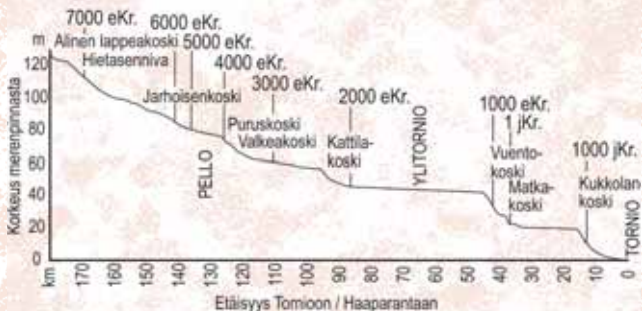
Viimeisimmän 70 000 vuotta sitten alkaneen jäätiköitymisvaiheen aikana mannerjäätikkö ulottui laajimmillaan Keski-Eurooppaan. Ilmasto alkoi lämmetä 14 000 vuotta sitten. Sulavan mannerjään reuna saavutti Tornionlaakson reilut 10 000 vuotta sitten. Jäätikkö pakeni Tornionlaaksossa länteen kohti Ruotsin ja Norjan vuoristossa ollutta mannerjään keskusta.

Maa kohoaa

Mannerjäätikön vetäydyttyä maankuori alkoi nopeasti kohota kohti jääkautta edeltänyttä tasapainotilaa. Perämeren rannikolla maa kohoaa edelleen noin 6-8 mm vuodessa. Tornionjoen suisto on siirtynyt maankohoamisen myötä Pajalan alapuolelta 180 kilometriä etelään. Itämeren muinaisvaiheiden korkeimmat rannat ovat nykyisin jopa 220 metriä merenpinnan yläpuolella. Jään alta saarina paljastuneilla kalottivaaroilla rantatyrskyjen huuhtoma alue erottuu lakea harvemman puuston perusteella.

Aavasaksan kalottivaaralla ylin ranta on 208 m korkeudella

Tornionjokisuun sijainti tuhannen vuoden välein (cal.) M. Saarniston mukaan.

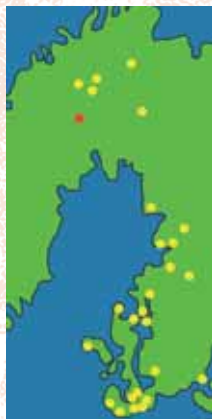
Ihminen

Jääkauden jälkeen ilmasto lämpeni varsin nopeasti nykyistä vastaavaksi. Ensimmäiset ihmiset saapuivat heti jään vetäydyttyä. Vanhin toistaiseksi tunnettu merkki ihmisestä Tornionlaaksossa on Norrbottenin museon tutkima asuinpaikka Pajalan Aareassa, joka ajoittuu jopa 10 000 vuoden päähän eli aivan jään väistymisen jälkeiseen aikaan.

Pyyntiyhteisöt

Tulijat olivat metsästäjäkeräilijöitä, jotka liikuivat perhekunnittain laajoilla alueilla. Ihmiset asettuivat lähes poikkeuksetta vesistöjen rannoille, mikä antaa mahdollisuuden ajoittaa asuinpaikkoja maankohoamisen avulla. Kalastus ja hylkeenpyynti olivat merkittävässä

Pajalan Aarea sekä Suomen vanhimmat asuinpaikat E. Muurimäen mukaan

asemassa. Tärkeimpiä riistaeläimiä olivat peura ja hirvi. Vain kivistä tehtyt esineet ovat säilyneet happamassa maaperässämme, mutta muitakin materiaaleja kuten puuta, luuta, nahkaa ja kasvikuituja käytettiin.

Kirves Ylitorniolta

Kampakeramiikkaa.

© MV

Keramiikan tulo

Keramiikkaa opittiin valmistamaan noin 5000 eKr. Varhaisinta keramiikkatyylä kutsutaan kampakeramiikaksi astioiden koristeluna usein käytettyjen kampamaisten koristelemojen mukaan. Kampakeramiikkaa on löytynyt aina Kalixjoelta Siperian länsirajoille ja Ruijasta Koillis-Puolaan ulottuvalta alueelta. Asbestia sekoiteaineena käyttävän Sisä- ja Pohjois-Suomen keramiikka alkaa vähitellen eriytyä Etelä- ja Länsi-Suomen keramiikasta.

Perämeren rannikon kylät

Noin 3500 eKr. alkaen Perämeren rannikon nykyisten jokilaaksojen muodostamien vuonojen rannoille kehittyi kylämäisiä yhteisöjä. Asutuksen keskittymisen mahdollistivat tuottoisa hylkeenpyynti ja kalastus sekä pari astetta nykyistä lämpimämpi ilmasto. Useita satoja vuosia käytössä olleiden kylien paikoilla (esim. Haaparannan Saivaara ja Tervolan Törmävaara) on havaittavissa kymmenittäin soikeita asumusten jättämiä painanteita ja muita kuoppia.

Kivikautisen talon ennallistus Saivaarasta

Metalli

Pronssiesineitä tuli harvakseltaan käyttöön 1800 eKr. alkaen. Etelä- ja Länsi-Suomeen saapui kivikauden loppupuolella vaikutteita sekä suoraa siirtolaisuutta Skandinaviasta ja Baltiasta. Myös pronssi levisi sinne lännestä ja ajanjaksoa kutsutaan pronssikaudeksi. Pohjois- ja Sisä-Suomi saivat vaikutteensa pronssiteknologiaan idästä. Rauta tuli käyttöön vuoden 500 eKr. tienoilla. Metallin tulosta ajanlaskun alkuun ulottuvaa ajanjaksoa kutsutaan Pohjois- ja Sisä-Suomessa varhaismetallikaudeksi. Kivi säilyi vielä käytössä tärkeänä materiaalina.

Pronssikirveen valinmuotteja

Pohjois-Suomesta. © MV

Asutus harvenee

Kylämäisiä laajoja asuinpaikkoja ei enää varhaismetallikaudelta tunneta ja asutus näyttää muutenkin harventuneen. Osittain tämä voi johtua kivikauden lopulla alkaneesta ilmaston viilenemisestä, joka kiihtyi vuoden

700 eKr. tienoilla. Pyyntielinkeino säilyi tärkeimpänä, vaikka viitteitä pienimuotoisesta viljelystä on suuremmissa jokilaaksoissa tavattu kivikauden lopulta alkaen. Suomen ja Skandinavian eteläosissa maanviljely oli jo yleistä. Molemmiin puolin Perämeren rannikkoa on löydetty laajoina keskittyminä keittokuoppia, joiden on tulkittu liittyneen hylkeen traanin tai miksei lohenkin käsittelyyn.

Röykkiöt

Ihmiset alkoivat rakentaa kivistä röykkiöitä kivikauden lopulla. Pohjanmaan suuria vallimaisia "jätinkirkkoja" lukuun ottamatta kivirakenteet olivat yleensä vaatimattomia. Pronssikaudella Etelä-Skandinaviassa sekä Länsi- ja Etelä-Suomessa tehtiin suuria röykkiöhautoja laajoina kalmistoina, joiden rakentamisen perinne jatkui myös rautakauden alussa. Pohjoisen näyttävimmät rautakautiset röykkiöt ovat Tornion Laivajärvellä (Rakanmäki ja Lapinkula). Niiden rakentajat ovat saaneet vaikutteita etelän kalmistokulttuurista. Rakanmäellä on myös Pohjois-Suomen ainoa tutkittu rautakauden alun asuinalue, joka ajoittuu vuosiin 1-400 jKr.

Rakanmäen hautaröykkiöitä

Rautakausi

Varsinainen rautakausi alkaa ajanlaskun alun jälkeen. Aluetta asuttivat harvakseltaan nykyisten saamelaiden esi-isät. Länsi- ja Etelä-Suomen maanviljelyskulttuurin vaikutus ei juuri pohjoisessa näy lukuun ottamatta muutamia rannikon röykkiökohteita ja yksittäisiä esinelöytöjä. Eräretkiä pohjoiseen kuitenkin tehtiin sekä Etelä-Suomesta että Ruotsin, Norjan ja Venäjän suunnilta. Retkien yhteydessä "lappalaisien" kanssa käytiin vaihtokauppaa ja heitä myös verotettiin viimeistään rautakauden loppupuolella.

*Myöhäisrautakautinen kupurasolki
Tornion Luotomäeltä*

Talonpoikainen asutus

Karjatalouteen soveliaat luonnonniityt ja tuottoisa lohenkalastus saivat alueella liikkuneet eränkävijät perustamaan uudistiloja 1000-luvulta alkaen. Asutus tuli läntisestä Suomesta. Esimerkiksi sana tornio on itähämmäläistä alkuperää ja tarkoittaa keihästä. Väestöä saapui myös Karjalasta ja myöhemmin Savosta. Tulijoita oli aluksi vähän ja heillä saattoi olla jo kosketuksia kristinuskoon, koska merkittäviä pakanallisia kalmistoja ei ajanjaksolta tunneta. Tornionjoen suiston saarten ruotsalaisperäisestä nimestöstä päätellen vaikutteita tuli myös lännestä. Saamelaisia asui Perämeren rannikolla vielä 1500-luvulle saakka ja heidän elinkeinonsa muuttui pyynnistä porotalouteen.

Lippomies Kukkolankoskella

Kristinusko ja julkinen valta

Ruotsin kruunu ja kirkko kiinnostuivat alueesta 1300-luvulla. Talonpoikainen asutus oli tuolloin jo vakiintunutta. Ensimmäiset kirkot rakennettiin Tornion Parasniemeen ja Keminmaan Valmarinniemeen. Vuonna 1346 sovittiin pitkään jatkunut kiista Tornionjoen ja Kemijoen lohenkalastuksen verotusoikeudesta Uppsalan ja Turun hiippakuntien kesken. Kaakamajoen suistosta pohjoiseen vedetty hiippakuntaraja toimi myöhemmin myös Suomen ja Ruotsin välisenä hallinnollisena rajana aina vuoteen 1809 saakka.

Valmarinniemen keskiaikaisia hautauksia

Kauppa

Kruunun ote sisämaasta oli keskiajalla vielä varsin löyhä. Lapin kaupankäynti ja verotusoikeus oli annettu "pirkkalaisten" maakauppiaiden eli birkarlien haltuun. Heistä kuuluisin oli Oravaisten saaren birkarli ja lapinvouti Niilo Niilonpoika Oravainen. Olaus Magnus teki paavin valtuuttamana vuosina 1518–1519 tarkastusmatkan alueelle. Hänen mukaansa Tornionjoen suussa oli ollut tärkeä markkinapaikka ja aittakylä jo usean sukupolven ajan.

Jokisuun kautta Lapin rikkaudet lohi ja turkikset virtasivat etelän markkinoille.

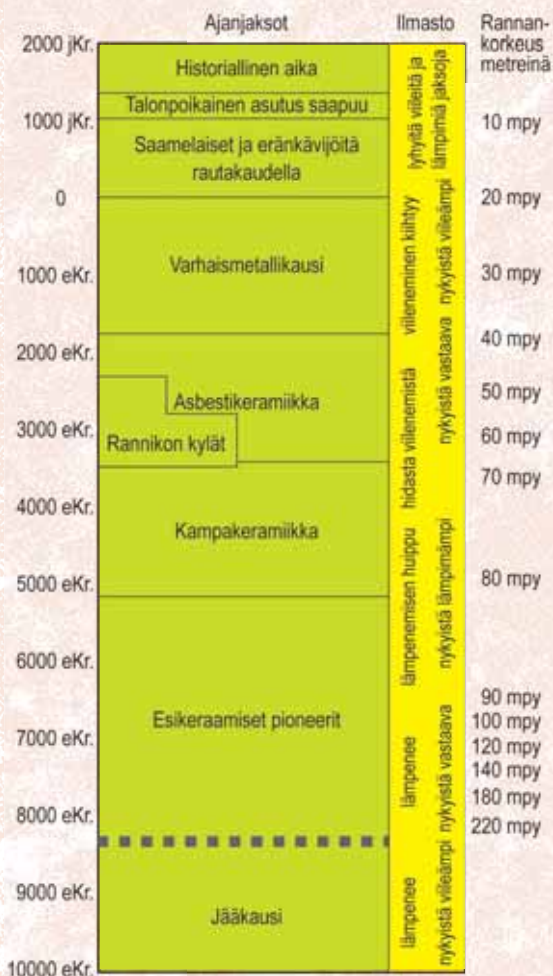
Oravaistensaaren kaivaukset v. 1973

Tornion kaupunki

Kruunu lopetti birkarlien erioikeudet vuonna 1621, kun Kustaa II Aadolf perusti Tornion kaupungin Tornionjokisuuhun Suensaarelle. Maakauppiaat saivat valita kaupankäynnin lopettamisen ja kaupunkiin muuttamisen välillä. Kaupungin satama sijaitsi sittemmin maankohoamisen mataloittaman kaupunginlahden rannalla. Satamaa reunustivat kauppiaiden ranta-aitat ja kaupungin asuinkorttelit kolmena pitkänä rivistönä. Tornio oli pitkälle 1700-luvulle Euroopan pohjoisin kaupunki. Arkeologiset tutkimukset ovat tuoneet paljon uutta tietoa kaupungin varhaisvaiheista.

Keskikadun kaivaukset v. 2002

*Tornion seudun esihistorialliset ajanjaksot kalenterivuosina,
ilmaston muutokset ja Itämeren rannankorkeus*

Tornion kaupunki
Tornion kulttuuritoimisto
Tornionlaakson maakuntamuseo

Keskikatu 22, 95400 Tornio
Puh. (016) 432 11